

**VYBRANÉ SEGMENTY KOREŠPONDENCIE KURUCKÉHO
GENERÁLA GRÓFA MIKULÁŠA BERČÉNIHO A SEDMOHRADSKÉHO
KNIEŽAŤA A ŠARIŠSKÉHO ŽUPANA FRANTIŠKA II. RÁKOCIHO
V KONTEXTE DOBOVÝCH REÁLÍ POSLEDNÉHO STAVOVSKÉHO
PROTIHABSBURSKÉHO POVSTANIA
(1703 – 1711)¹**

Marián Grupač

Abstrakt

Príspevok je partitívnym dokumentom v rámci výskumu na projekte APVV nazvaného *Intelektuálne dedičstvo a vedecká komunikácia 1500 – 1800 so slovenskými vzťahmi ako súčasť európskej histórie a identity*. Zameranie výstupu je zacielené na výskum v oblasti korešpondencie kuruckého generála grófa Mikuláša Berčéniho a vodcu posledného stavovského protihabsburského povstania, sedmohradského kniežaťa Františka II. Rákociho. Skúmaním korešpondencie medzi týmito osobnosťami sa poodhaľujú väzby a súvislosti, ktoré by mohli upresniť, objasniť, či doplniť niektoré dobové reálie a interakcie v súvislosti s ich osobnými vzťahmi, ale predovšetkým s presahom na dejinné udalosti a determinácie v kontexte dejín Slovenska a Slovákov.

Kľúčové slová: Protihabsburské stavovské povstania. Korešpondencia. Slovensko. Mikuláš Berčéni. František II. Rákoci.

Abstract

The contribution is a partial document in the framework of research on the APVV (Agency for Science and Research) project called *Intellectual Heritage and Scientific Communication 1500-1800 with Slovak Relations as a Part of European History and Identity*. Outreach focus is on

¹ Príspevok je výstupom a súčasťou výskumu podporeného Agentúrou pre vedu a výskum (APVV) v rámci projektu *Intelektuálne dedičstvo a vedecká komunikácia 1500 – 1800 so slovenskými vzťahmi ako súčasť európskej histórie a identity* (APVV-15-0554).

research in the field of correspondence between the Kuruc general of the Count, Mikulas Berceni and the leader of the last anti-Habsburg uprising, Franz II. Rakoci. By examining the correspondence between these personalities, the links and contexts that could clarify whether to supplement certain realities and interactions in relation to their personal relationships, but above all with the overcoming of historical events and determinations in the context of the history of Slovakia and the Slovaks.

Keywords: Anti-Habsburg Estates Uprising. Correspondence. Slovakia. Mikulas Berceni. Franz II. Rakoci.

1 Úvod – protihabsburské povstania

Protihabsburské povstania považujú súčasní historici v moderných európskych dejinách oprávnené za strategické a prelomové udalosti 17. a začiatku 18. storočia. Významnou mierou zasiahli územie dnešného Slovenska a ovplyvnili jeho vývoj. Pre stredoeurópsky región to boli storočia rozsiahlych konfliktov, ktoré ovplyvnili tri rozhodujúce fenomény:

1. Vzbury uhorskej (maďarskej) šľachty proti rakúskemu (habsburgovskému) centralizmu
2. Spor konfesíí (ich nositeľov) – ako konflikt medzi katolicizmom a protestantizmom
3. Vplyv Turkov na udalosti 17. storočia a ich ovládnutie veľkej časti Uhorska.²

V prvej polovici 17. storočia sa Habsburgovci usilovali o absolutistickú vládu v celej svojej ríši, čo ale narážalo na silnejúci odpor predovšetkým zo strany uhorskej šľachty. Vtedajšia uhorská stavovská ústava poskytovala šľachte veľa právomocí a výsad, napríklad jej umožňovala podieľať sa na vládnej moci a dokonca mohla kontrolovať aj kráľa a vyjadrovať mu svoj odpor, ak nevládne v súlade s ústavou.³ Habsburgovci však tieto ustanovenia nerešpektovali a svoju vôľu presadzovali v Uhorsku pomocou žoldnierskych vojsk, pričom žoldnieri boli zvyčajne cudzinci, prevažne nemeckého pôvodu. Nenávisť a nespokojnosť s Habsburgovcami vyvolávala aj násilná rekatolizácia, na ktorej sa taktiež podieľali cudzí žoldnieri, ale aj jezuiti a tí boli tiež zväčša cudzinci.⁴ Trpezlivosť uhorskej šľachty dosiahla hranice únosnosti, keď sa v roku 1604 cisárske vojsko pokúsilo odňať majetky sedmohradskému kniežat'u Štefanovi Bočkajovi, ktorý sa rozhodol brániť so zbraňou v ruke a zosnoval otvorené povstanie proti cisárovi Rudolfovi II.⁵

Toto povstanie, označované tiež aj ako Bočkajovo, bolo prvé zo série protihabsburských povstaní a trvalo od roku 1604 do 1606. Druhé stavovské povstanie, označované ako Betlenovo, vedené sedmohradským kniežat'om Gabrielom Betlenom malo v podstate ten istý cieľ, ako prvé,

² ŠUTAJ, Štefan. *Protihabsburské stavovské povstania a ich vplyv na vývoj pohraničných regiónov Slovenska a Maďarska v 17. storočí. Habsburg-ellenes rendi felkelések és ezek hatása Szlovákia és Magyarországon határmenti térségének fejlődésére a 17. században*. Prešov: UNIVERSUM, 2008, s. 10. ISBN 978-80-89046-50-8

³ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska*. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 67. ISBN 80-7106-268-5

⁴ Ref. 3, s. 67.

⁵ Ref. 3, s. 68.

lebo sa nedodržiavali zo strany Habsburgovcov podmienky Viedenského mieru. Trvalo od roku 1618 do roku 1622. Betlen obsadil so svojim vojskom celé územie dnešného Slovenska, v októbri 1618 vtrhol do Bratislavy, zmocnil sa kľúčov od hradu a tým aj od korunovačných klenotov.⁶

Ďalším povstaním bolo vystúpenie Juraja I. Rákociho. Ako spojenec Švédska a Francúzska využil Rákoci nepriaznivú situáciu pre Habsburgovcov, aby sa vyhlásil za ochrancu nespokojných uhorských protestantov. V apríli 1643 s Francúzmi a Švédmi spojeneckú dohodu. mal zabezpečenú aj pomoc od Turkov. Zo Sedmohradska prenikol na východné Slovensko a ďalej na západ (1644). Roku 1645 prenikli Rákociho drancujúce oddiely znovu na západné Slovensko a ponáhľali sa na pomoc švédskemu generálovi L. Torstensonovi, ktorý obliehal Brno. Na zásah vysokej porty prerušil Juraj I. Rákoci I. vojenské akcie a vrátil sa do Sedmohradska.⁷

Ako jediné z protihabsburských povstaní, ktoré neprebehlo na území dnešného Slovenska bolo povstanie Juraja II. Rákociho, syna Juraja I. Rákociho, a prebiehalo v rokoch 1648 – 1660. Vládny teror Habsburgovcov vyvolával stále nový odpor u uhorskej šľachty. Vo východoslovenských stolicích sa začali organizovať vojenské skupiny, ktoré sa samy nazývali križiakmi – kurucmi.⁸ Jedna z takýchto skupín, vedené Gašparom Pikom, dobyla v roku 1672 Oravský hrad: Keď sa generálovi Sporckovi podarilo dobyť hrad späť, s povstalcami sa krvavo vysporiadal. Gašpara Pika a 25 richtárov, ktorí sa vzbúrili, napichli zaživa na koly a nechali ich pomaly umierať.⁹

Krutosť cisárskych vojsk však nemala predpokladaný odstrašujúci účinok. Naopak vyvolala v krajine ešte väčší odpor a nespokojnosť. To vyústilo v roku 1678 do začiatku ďalšieho protihabsburského stavovského povstania, ktoré viedol mladý kežmarský šľachtic Imrich Tököli. Za krátky čas sa mu podarilo obsadiť celé územie dnešného východného a stredného Slovenska.¹⁰ Roku 1682 sa Imrich Tököli stal kráľom Horného Uhorska (územie dnešného

⁶ Ref. 3, s. 68.

⁷ TIBENSKÝ, Ján. *Slovensko. Dejiny I.* 2. doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Obzor, 1978, s. 363.

⁸ Proti sebe stáli cisárski žoldnieri, tzv. „labanci“ a bojovníci tzv. „kuruckého hnutia“. Ich pomenovanie vzniklo z latinského slova *crux* – kríž a je pravdepodobné, že sa kuruci považovali za nasledovníkov Dóžovho križiackeho vojska. Jadro kuruckých ozbrojených jednotiek tvorili bývalí hradní vojaci, ktorých po roku 1670 hromadne prepúšťali. Neskôr sa k nim pridávali hajdúsi a poddaní, študenti, protestantskí kazatelia a iní. Vo veľkom počte boli medzi nimi aj drobní zemania, nižšia a stredná šľachta. Pôsobili najmä na pohraničí Sedmohradska, Osmanskej ríše a Uhorska. Pozri: DRÁB, Ladislav. Povstanie Františka II. Rákociho vo svetle numizmatiky. In: *Bitka pri Vavrišove 1709. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie pri príležitosti 300. výročia bitky pri Vavrišove*. Obec Vavrišovo, 2009, s. 85. ISBN 978-80-970198-9-1. Pomenovanie „labanci“ sa zase používalo v období stavovských povstaní I. Tököliho v rokoch 1678-1687 a počas povstania Františka II. Rákociho (1703-1711). Etymologický pôvod názvu *labanec* či *labanc*, ktorý mal pejoratívny a dehonestujúci charakter a označovali sa ním všeobecne aj prívrženci Habsburgovcov a dosiaľ nie je preukázateľne objasnený. Pozri: ŠKVARNA, Dušan a kol. *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997, s. 242-243. ISBN 80-08-02478-X

⁹ Ref. 3, s. 69.

¹⁰ Ref. 3, s. 69.

východného Slovenska) ako vazal Osmanskej ríše (podobne ako Sedmohradsko).

Počas výpravy osmanskej armády proti Viedni (1683) Imrich Tököli rozšíril svoj štát smerom na východ skoro na celé dnešné Slovensko, ale porážka Turkov znamenala aj rýchly koniec jeho moci. Imrich Tököli bol v tejto súvislosti prezývaný osmanmi aj ako *Kráľ stredného Uhorska*. Tököliho povstanie trvalo do roku 1686.

Posledným zo stavovských povstanií bolo povstanie Františka II. Rákociho (1703 – 1711), ktoré sa začalo roľníckymi vzburami v severovýchodnom Uhorsku a malo na začiatku výhradne sociálny rozmer. Zapojením sa šľachty sa stalo stavovským, hoci roľnícke masy boli naďalej jeho údernou silou. Roku 1703 dobyli Rákociho oddiely banské mestá a v nasledujúcich rokoch ovládli celé Slovensko. Počas povstania Františka II. Rákociho sa v počiatkovej fáze opäť dostáva do popredia uhorsko-nemecký antagonizmus. Heslá „*za vlasť a slobodu*“ (pro patria et libertate) vyšíte na Rákociho zástavách sa miešali s nacionalistickými výzvami. Často sa hovorí o oslobodení spod cudzieho nemeckého jarma, či už vo všeobecne formulovaných prevolaniach povstalcov alebo vo výzvach adresovaných konkrétnemu prijímateľovi. V banskej oblasti na strednom Slovensku, kde žil značný počet nemeckého obyvateľstva, a to nielen v mestách, ale aj na vidieku, si kuruci počínali obzvlášť surovo aj voči jednoduchým baníkom, ktorých jedinou chybou bol ich jazyk a národnosť. V sťažnosti Zvolenskej stolice, banskej komory a mesta Bystrice, sú vymenované všetky výčiny kurucov v Starohorskej doline. Následkom krutostí, plienenia, drancovania banských zariadení, mučenia i zabíjania, sa tunajší baníci rozutekali a neodvážili sa dlhšiu dobu vrátiť sa do svojich domovov.¹¹ V Sedmohradsku Štefana II. Rákociho v roku 1704 zvolili za sedmohradské knieža. V Ónode pozbavili stavy Habsburgovcov uhorského trónu (1707) a povstanie dosiahlo svoj vrchol. Dlhotrvajúce boje, spustošená krajina, mor a rozpory v povstaleckom tábore viedli povstanie k pomalému úpadku. Napriek prezieravej zahraničnej politike, vďaka ktorej dostalo povstanie významnú podporu zo zahraničia, nedokázalo po skončení vojny o španielske dedičstvo odporovať sústredeným silám rakúskej monarchie.

Roku 1708 prehrali povstalci bitku pri Trenčíne a po ďalších porážkach povstanie strácalo svojich prívržencov a upadalo. V auguste 1711 kapitulovali zvyšky kuruckej armády pri Satu Mare (Satmár), kde bol tiež podpísaný Satmársky mier, ktorý zabezpečil Habsburgovcom vládu nad Uhorskom. Protihabsburské povstania, ako tvrdí Mrva¹² mali výrazný vplyv na „*emancipáciu privilegovaného obyvateľstva. V prvom rade však v slobodných kráľovských mestách, kde Slováci a Maďari získavajú rovnoprávne postavenie na úkor nemeckého*

¹¹ MRVA, Ivan. Protihabsburské povstania a emancipácia národností Uhorska. In: *Protihabsburské stavovské povstania a ich vplyv na vývoj pohraničných regiónov Slovenska a Maďarska v 17. storočí. Habsburg-ellenes rendi felkelések és ezek hatása Szlovákia és Magyarország határmenti térségének fejlődésére a 17. században*. Prešov: UNIVERSUM, 2008, s. 58. ISBN 978-80-89046-50-8

¹² Ref. 11, s. 60.

obyvateľstva. Predovšetkým sa tak dialo za povstania, ktoré vypukli na domácej pôde, Bočkajovo a Tököliho, keďže ich vodcovia najdôraznejšie narábali s nacionalistickými a patriotickými heslami. Národno-emancipačné pohyby v mestách nie sú tak výrazné v prípade Betlenovho odboja ani za povstania Juraja I. Rákociho, keďže v popredí boli záujmy Sedmohradska. Povstanie Imricha Tököliho a najmä Františka II. Rákociho prispeli k dovŕšeniu emancipačného procesu v mestskom prostredí, ale aj k zvýšeniu národného sebavedomia a uvedomenia najmä u maďarsky hovoriacej šľachty¹³. Tiež sa tu však začíname stretávať, ako ďalej tvrdí Mrva¹⁴ aj s počiatkami maďarsko-slovenského antagonizmu a národnostných konfliktov, ktoré sa významnejšie prejavili práve počas povstania Františka II. Rákociho v hnutí organizovanom turčianskou šľachtou. Prejavy maďarskej národnostnej supremácie sa prejavovali aj po Satmárskom mieri.¹⁵

2 František II. Rákoci a Mikuláš Berčéni

V kontexte posledného stavovského protihabsburského povstania, ktoré viedol František II. Rákoci, osobnosti spomínaného sedmohradského kniežaťa, pravnuka Juraja I. Rákociho, ako aj nevlastného syna Imricha Tököliho - Františka II. Rákociho, takisto aj veliteľa jeho vojsk, kuruckého generála, a dalo by sa povedať, pravej ruky Rákociho - grófa Mikuláša Berčéniho, hrali veľmi dôležitú, až strategickú úlohu. Počas výskumu listovej korešpondencie v rámci projektu APVV *Intelektuálne dedičstvo*

a vedecká komunikácia 1500 – 1800 so slovenskými vzťahmi ako súčasť európskej histórie a identity sme sa parciálne zamerali aj na skúmanie korešpondencie medzi týmito osobnosťami a snažíme sa naďalej v prebiehajúcom výskume poodhaliť väzby a súvislosti, ktoré by mohli upresniť, objasniť, či doplniť niektoré dobové reálie a interakcie v súvislosti s ich osobnými vzťahmi, ale predovšetkým s presahom na dejinné udalosti a determinácie v kontexte dejín Slovenska a Slovákov.

Domnievame sa preto, že v rámci pertraktovanej témy je potrebné aspoň čiastočne ozrejmiť aj fundamentálne biografické fakty zo života oboch uvedených personálnych entít a napomôcť tak prirodzenejšej koherentnej expozícii ich pôsobenia v rámci vytýčenej dobovej pôsobnosti, ako aj napomôcť prípadnej progresívnej analytickej juxtapozícii dobových materiálov (listov) s existujúcimi dejinnými interpretáciami niektorých historikov.

František II. Rákoci sa narodil 27. marca 1676 v Borši, okres Trebišov a zomrel 8. apríla 1735 v Tekirdağe (Osmanská ríša, dnešné Turecko). Pochovaný je v Košiciach. Jeho plný šľachtický

¹³ Ref. 11, s 58.

¹⁴ Ref. 11, s 60.

¹⁵ Ref. 11, s. 60.

titul (po latinsky) znel: Franciscus II. Dei Gratia Sacri Romani Imperii a Transylvaniae princeps Rakoczi. Particum Regni Hungariae Dominus a Sicularum Comes, Regni Hungariae Pro Libertate Confoederatorum Statuum necnon Munkacsensis a Makoviczensis Dux, Perpetuus Comes de Saros; Dominus in Patak, Tokaj, Regécz, Ecsed, Somlyo, Lednicze, Szerencs, Onod. Rodové priezvisko si jeho predchodcovia zvolili podľa názvu obce na Zemplíne menom Rakovec nad Ondavou. Už jeho pradedo Juraj I. Rákoci viedol veľké povstanie proti Habsburgovcom. Jeho otcom bol František I. Rákoci (1645 - 1676) a matkou Helena Zrínska (1643 - 1703), chorvátska šľachtičná, ktorá bola dcérou bána Petra Zrínskeho. Matka si neskôr zobrala za manžela magnáta Imricha Tököliho (bol, ako sme už spomínali, nevlastným otcom Františka II. Rákociho). Mal iba 11 rokov, keď ho násilne odlúčili od jeho matky. František bol v rokoch 1688 až 1692 na príkaz cisárskeho dvora vychovávaný v nemeckom duchu v českých kláštorných jezuitských kolégiách Českom Krumlove, Jindřichovom Hradci a Prahe.¹⁶

V Uhorsku sa zoznamoval s biedou a útlakom nižších vrstiev obyvateľstva, s nespokojnosťou značnej časti spoločnosti s politikou panovníckeho dvora i s rodovými tradíciami, ktoré sa mu jezuiti usilovali postaviť do iného svetla. Keď však v roku 1697 v tokajskej oblasti a na území dnešného východného Slovenska povstali bývalí velitelia a účastníci Tököliho povstania a snažili sa získať si ho za svojho vodcu, ich ponuku odmietol a aby neupadol do podozrenia, odišiel do Viedne.¹⁷

Porazení povstalci však túžili po odвете a vtedy získali pre svoje plány Mikuláša Berčéniho, ktorý sa Rákociho snažil tiež prehovoriť na spoluprácu. Napokon Rákoci pristal a začal východouhorských stolicami mobilizovať vojsko.¹⁸

Práve pod vplyvom Berčéniho sa František II. Rákoci pokúsil nadviazať písomný kontakt s francúzskym kráľom Ľudovítom XIV. Rákociho tajné depeše do Paríža sa však prostredníctvom viedenského agenta markíza de Longueval dostali do rúk radcov cisára Leopolda I. Šarišský župan spolu s ďalšími sprisahancami skončil vo väzení vo Viedenskom Novom Meste a jeho život visel na vlásku. V žalári bol podrobený viacerým výsluchom a hoci obvinenia odmietal, dôkazy svedčili proti nemu. Keďže sa vlastne dopustil velezrady, hrozil mu najvyšší, hrdelný trest. V novembri 1701 sa mu za pomoci manželky a najmä podplateného kapitána väzenskej stráže Lehmana z väzenia podarilo ujsť.¹⁹

V Poľsku sa teda potom stretol s Mikulášom Berčénim, ktorý tam bol v exile od Rákociho zatknutia. Obaja sa za pomoci svojich poľských priateľov napojili na francúzskeho veľvyslanca

¹⁶ PACH P. *Boje proti Habsburgovcom za nezávislosť v XVII. storočí Kapitoly z Uhorských dejín*. Bratislava, 1952.

¹⁷ Slovenský biografický slovník. V. R-Š. Martin: Matica slovenská, 1992, s. 28-29. ISBN 80-7090-216-7

¹⁸ Ref. 17, s. 28-29.

¹⁹ SEGEŠ, Vladimír. Už mladé roky Františka II. Rákociho boli dobrodružné. In: *Historická revue.com*. [online]. 22. 9. 2018 [cit. 03.01.2019]. Dostupné na internete: http://www.historickarevue.com/clanok/mlade_roky_kniezata

vo Varšave a chystali sa na odbojové vystúpenie.²⁰ Už v roku 1702 sa na severovýchode Uhorska, v lesnatých oblastiach Satmárskej, Marmarošskej, Užhorodskej a Zemplínskej stolice, rozohrela malá kurucká vojna. Nepočetné, ale pohyblivé oddiely kurucov pod vedením Tomáša Eseho, Adalberta Kiša, Michala Papa a Juraja Bigeho podnikali prepady a spôsobovali stoličným vrchnostiam veľké starosti. V marci roka 1703 dezertovali desiatky nováčikov z dvoch regimentov, ktoré pod vedením plukovníkov Bagošiho a Deáka mali byť poslané zo Zátisia na európske bojiská. V Poľsku Františka II. Rákociho viackrát vyhľadali zástupcovia povstaleckých roľníkov a kurucov z horného Potisia a napokon ho presvedčili, že nastal vhodný čas na ozbrojené vystúpenie proti Habsburgovcom. Začiatkom júna 1703 František II. Rákoci na čele narýchlo a nedostatočne vyzbrojených oddielov prekročil hranice, ale v bitke pri Mukačeve utrpel porážku a ustúpil do Poľska. Po doplnení svojich vojsk žoldniermi však znova vtrhol do Potisia, ktoré sa pridalo k jeho povstaniu. Poddaný ľud s ním sympatizoval a celé hnutie dostalo nielen protihabsburský, ale aj protifeudálny charakter.²¹

V Poľsku sa František po čase začal cítiť ohrozený cisárskymi agentmi z Viedne, keďže on a Mikuláš Berčeni odmietli cisársku amnestiu. Rakúska cisárska vojenská rada chystala na neho atentát, proti ktorému sa vyjadril na porade iba Eugen Savojský. Po tom čo sa František túto skutočnosť od svojho francúzskeho lekára Dupona dozvedel, odcestoval do Gdanska a tam sa pod cudzím menom, gróf Sárosi, zdržal jeden rok. Odtiaľ sa na anglickej lodi odplavil 9. novembra 1712 do prístavu Dieppe vo Francúzsku. Istý čas žil vo Versailles neďaleko Paríža. Najdlhšie v kamaldulskom kláštore Grosbois (5 rokov), kde napísal svoje pamäti. Neskôr, 14. septembra 1717, po smrti svojho podporovateľa kráľa Ľudovíta XIV., sa na naliehanie svojho priateľa markíza de Bonnaca, ktorý bol od roku 1716 francúzskym veľvyslancom v Istanbule, usadil v Osmanskej ríši. Od roku 1720 žil v Tekirdađu (maďarsky nazývané Rodostó) na brehu Marmarského mora, kde 8. apríla 1735 aj zomrel. Pochovali ho tajne v chráme francúzskych lazaristov, v kostole svätého Benedikta v Istanbule, kde bola pochovaná aj jeho matka Helena. Rakvu s ostatkami Františka II. Rákociho objavil až v roku 1889 bádateľ Kálmán Thaly. Keďže najvýznamnejším centrom jeho povstania boli Košice, nechala uhorská vláda previezť jeho telesné pozostatky v roku 1906 práve sem. Uložené sú v Dóme sv. Alžbety. V roku 2006 bola pred replikou jeho exilového tureckého domu inštalovaná socha.²²

Mikuláš Berčeni sa narodil 6. decembra v roku 1665 na hrade Tematín (okres Nové Mesto nad Váhom) ako posledný vlastník panstva. Študoval na jezuitskom kolégiu v Trnave, na

²⁰ Ref. 19.

²¹ Ref. 19.

²² WIKIPÉDIA, Slobodná encyklopédia. *František II. Rákoci*. In: *Wikipedia.org*. [online]. 13. 9. 2018 [cit. 03.01.2019]. Dostupné na internete: https://sk.wikipedia.org/wiki/František_II._Rákoci

Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity a štúdiá dokončil na dvore palatína Pavla Esterháziho. Po oslobodení Viedne slúžil v cisárskom vojsku a zúčastnil sa protitureckých bojov. Od roku 1685 bol kapitánom v Šali, od roku 1686 kapitánom Segedín a bol povýšený na plukovníka. V rokoch 1688-1693 pôsobil ako zástupca hlavného kapitána banských miest a v rokoch 1696-1697 bol hlavným vojenským komisárom trinástich hornouhorských stolíc. S Františkom II. Rákocim sa zoznámil vďaka susedstvu ich majetkov. V roku 1698 bol jedným z iniciátorov sprisahania, ktoré hľadalo pomoc proti Habsburgovcom na francúzskom kráľovskom dvore Ľudovíta XIV. Po odhalení sprisahania a Rákociho uväznení utiekol v roku 1701 do Poľska. Po Rákociho úteku z väzenia sa s vojskom, ktoré doteraz v Poľsku naverboval pripojil k povstaniu Františka II. Rákociho. Od začiatku povstania používal titul hlavného generála. Počas povstania plnil viac vojensko-organizačné úlohy než vojenské záležitosti. Na sneme v Onoda bol zvolený za kniežacieho miestodržiteľa. V roku 1704 viedol mierovú delegáciu kurucov, v rokoch 1705 až 1707 viedol delegácie, ktoré konali s ruským cárom Petrom I. Zúčastnil sa bitky pri Trenčíne v roku 1708, kde vykonával poradné úlohy a činnosti, ale nezastával vrcholnú veliteľskú funkciu. Po úteku z bojiska bol zranený. V posledných rokoch povstania viedol diplomatické jednanie s Poliakmi a Rusmi.

21. novembra 1710 odišiel do emigrácie do Poľska. V júni 1716 odcestoval z Poľska do Turecka, kde bojoval na čele kuruckých vojsk v okolí mesta Oršov. Pomocou tureckých vojsk sa v tom istom roku pokúšal vniknúť do Uhorska, po uzavretí Požarevského mieru v 1718 žil spoločne s Františkom II. Rákocim v Turecku. Dokonca sa venoval aj alchýmii a vlastnil súkromné laboratórium.²³ Štúdiom iných biografických pramenných dokumentov sa však tiež o grófovi Berčénim dozvedáme, že bol tiež mimoriadne surový a nemilosrdný vojvodca. Juraj Otlík vo svojich spomienkach okrem iného napísal: „*Nikdy za Nemcov sa nestalo toľko krutosti ako v tých časoch páchal po stolicach Berčéni.*“²⁴ Na územiach, ktoré mali pod kontrolou povstalci, situáciu čoraz intenzívnejšie komplikoval chaos a anarchia. Mikuláš Berčéni ako najvyšší veliteľ povstaleckých vojsk zaviedol v stolicach tvrdý režim, ktorý bol neporovnateľne horší ako voľakedajšie prechmaty cisárskeho vojska.²⁵

V roku 1720 sa pripojil k emigrantom v meste Tekirdağ, kde aj zomrel. Bol trikrát ženatý a z prvého manželstva mal syna Ladislava, ktorý sa neskôr stal francúzskym maršalom.²⁶

²³ Biografický lexikón Slovenska. I. A-B. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 347. ISBN 80-89023-16-9

²⁴ ULÍČNÝ, Ferdinand. Liptov začiatkom 18. storočia. In: *Bitka pri Vavrišove 1709. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie pri príležitosti 300. výročia bitky pri Vavrišove*. Obec Vavrišovo, 2009, s. 19. ISBN 978-80-970198-9-1

²⁵ Ref. 24, s. 19.

²⁶ MÉSZÁROS, K. Kuruckí vojvodcovia v trenčianskej bitke. In: *Neďaleko od Trenčína. Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej*. Trenčianska Turná – Bratislava: Vojenský historický ústav, 2008, s. 122-123. ISBN 978-80-969375-4-7

3 František II. Rákoci a Mikuláš Berčeni – „pravdomluvní posli z Uhorska“

Zaujímavosťou je, že spolupráca Františka II. Rákociho s grófom Mikulášom Berčénim sa spája aj s vôbec prvými novinami v Uhorsku a na Slovensku. Názov periodika bolo **Mercurius Veridicus ex Hungaria** (*Pravdomluvný posol z Uhorska*), no prvé číslo sa ešte nazývalo *Mercurius Hungaricus* (*Uhorský posol*). Celkovo vyšlo z týchto novín 6 čísiel v rokoch 1705-1710. Noviny vychádzali v Levoči a potom v Bardejove.²⁷

Noviny slúžili výlučne záujmom protihabsburského povstania Františka II. Rákociho (išlo o „antipropagandu“ cisárskych, čiže viedenských novín *Wienerisches Diarium*) a zanikli s jeho porážkou. Uverejnenie týchto novín znamená nie začiatok, ale dovŕšenie propagandy pomocou tlače, ktorú František Rákoci II. a jeho spolupracovníci začali rozvíjať prostredníctvom novinových letákov a manifestov už dávnejšie predtým. Kuruci chceli propagandou eliminovať vplyv nepriateľského spravodajstva, šíreného úradným časopisom habsburského panovníckeho dvora *Wienerisches Diarium*, ktorý neskoršie premenovali na *Wiener Zeitung*. Pod týmto titulom noviny vychádzajú dodnes. Rákoci hneď na začiatku bojov proti cisárskym vojskám vydal manifest, v ktorom vyhlasuje boj za slobodu potláčaných národov v rakúskej monarchii, hlavne maďarského ľudu, proti habsburskému otroctvu. Je to vlastne výzva k ozbrojenému povstaniu. (*Manifestum Principis Rákoczi*). Bol vydaný na hrade Breszne v Poľsku. Okrem Rákociho manifest podpísal aj už spomínaný generál kuruckých vojsk gróf Mikuláš Berčeni.²⁸

Vo svojom ďalšom manifeste toho istého roku, ktorý vyšiel z vojnového tábora povstalcov pri Mukačeve 7. júla 1702, sa obracia na panovníkov a na obyvateľov celého „kresťanského sveta“ tvrdiac, že on a jeho stúpenci obnovili „večnú slávu ubitého uhorského národa“.²⁹ Rákoci sa osobne staral o to, aby sa s manifestami a letákovými novinami kurucov oboznamovala nielen vyššia šľachta a zemanía, ale aj prostý ľud. Gróf Mikuláš Berčeni mal zase každý kurucký pluk oboznamovať s Rákociho tzv. novozámockým manifestom, ktorý sa musel čítať aj po dedinách, aby sa aj negramotné ľudové masy pripojili k povstaniu. Už tieto zmienky ukazujú, že tu boli priaznivé podmienky pre vydávanie prvých novín v Uhorsku. Kuruci tak potrebovali vlastné noviny, v ktorých by sa mohli brániť proti útokom nepriateľskej propagandy.³⁰

Prvé číslo *Mercurius Hungaricus* vydal gróf Antal Esterházi roku 1705, druhé toho istého roku v máji a tretie v auguste vyšlo zásluhou významného generála a radcu Františka Rákociho II. - Pavla Rádaya. Roku 1706 niet bližších údajov o vydaní novín. Podľa všetkého ďalšie číslo novín vyšlo až roku 1708, čo však nie je isté. Roku 1710 *Mercurius* vyšiel v januári, vo februári

²⁷ Hornoliptovský kurucký regiment. *Mercurius Veridicus ex Hungaria*. In: *Kuruci.sk*. [online]. 13. 2. 2009 [cit. 03.01.2019]. Dostupné na internete: <http://www.kuruci.sk/page.php?pageid=33>

²⁸ Ref. 27.

²⁹ Ref. 27.

³⁰ Ref. 27.

a v marci. Aj preto sa usudzuje, že Mercurius nikdy nevychádzal týždenne a jeho vydanie sa neviazalo k nijakému presnému dátumu, ako sa to pokúšali dokazovať starší historici. Niet ani preukázateľných dôkazov o tom, že by vzniklo aj iné číslo Mercuria ako prvé vydané Eszterházy, šesť známych vytlačených a jedno zachované v rukopise. Len prvé esterházijské číslo je doteraz neznáme.³¹

Na začiatku roku 1710 sa noviny opäť začali vydávať. Pravdepodobne ich zredigoval za pomoci veliteľskej kancelárie práve gróf Mikuláš Berčéni. Tieto posledné tri čísla novín sa už netlačili v levočskej brewerovskej tlačiarni, lebo mesto sa 13. februára 1710 vzdalo cisárskym vojskám. Vysádzané sú už „ošúchanými a obdratými písmenami“ bardejovskej mestskej tlačiarne. Osnova januárového čísla je písaná rukou Berčéniho tajomníka Samuela Ebeczkého a jeho možno pokladať aj za redaktora februárového a marcového čísla z roku 1710.

Mercurius Veridicus ex Hungaria správou z 26. marca 1710 pravdepodobne zakončuje svoju púť. V mestskej tlačiarni v Bardejove sa muselo urýchlene prestať s tlačením Mercuria, lebo situácia na fronte sa stávala pre kurucov veľmi nepriaznivou. Michal Okolicsányi, podľa príkazu, ktorý obdržal od Berčéniho, nariadil bardejovskému tlačiarovi, aby sa presťahoval do Košíc. Obával sa, že mesto i s tlačiarňou padne do rúk cisárskych, ako sa to už predtým stalo vinou zradcu Štefana Andrásyho s Levočou a s jej slávnou brewerskou tlačiarňou. Bardejovský tlačiar však nechcel spájať svoj osud s kuruckými vojskami, ktorým hrozila úplná porážka a preto sa vzpíeral opustiť mesto. Výhovorky mu však nepomohli. V apríli 1710 previezli kuruci bardejovskú tlačiareň do Košíc. Podľa niektorých údajov vyšlo posledné číslo Mercurius Veridicus ex Hungaria práve v Košiciach roku 1711, ale je to len neoverená hypotéza.³²

Na kurucké noviny prvýkrát upozornil Szálay László roku 1895. Postupom času sa objavilo ďalšie vytlačené číslo Mercurius, no o existencii ostatných sa nič spoľahlivého a presného nevedelo. Pomocou rukopisných materiálov sa však podarilo zrekonštruovať nasledujúce číslo. Keď sa takým istým spôsobom podarilo zostaviť aj januárové číslo z roku 1710, došlo k zaujímavému overeniu spoľahlivosti tejto syntetickej metódy. Tlačený exemplár toho istého čísla, ktorý sa potom náhodne podarilo objaviť, sa presne zhodoval s rekonštruovaným na základe rukopisných materiálov. Skúmanie problémov súvisiacich s vychádzaním novín Mercurius Veridicus ex Hungaria trvalo dlhé desaťročie. Takmer po sto rokoch vyšla obsiahla štúdia Esze Tomáša, ktorý podrobil revízii mylné názory starších bádateľov a podal súvislý obraz o vychádzaní týchto prvých tlačených novín v Uhorsku.³³

³¹ Ref. 27.

³² Ref. 27.

³³ Ref. 27.

4 Vybrané segmenty korešpondencie Mikuláša Berčéniho a Františka II. Rákociho

Osobná separátna, ale i vzájomná korešpondencia Mikuláša Berčéniho a Františka II. Rákociho je jedným z cieľových zameraní výskumu v rámci projektu APVV,

ktorý v súčasnosti aktívne prebieha. Príspevok, ktorý predkladáme má tendenciu byť parciálnym, no zároveň aj integrálnym informačným a dokumentačným zdrojovým materiálom k ďalšiemu rozširovaniu a pokračovaniu v započatom a stále prebiehajúcim výskume.

Berčéniho korešpondenciu od roku 1694 do roku 1710 zredigoval a čiastočne preskúmal György Csatóry v publikácii z roku 2004. V tomto jeho výbere sú však uvedené iba dva listy, ktoré gróf Mikuláš Berčéni adresoval Františkovi II. Rákocimu. V liste č. 24, ktorý je datovaný iba rokom 1707 a nie je v ňom uvedené ani miesto odkiaľ ho posielal, Berčéni³⁴ informuje Rákociho o záležitosti daní pre Užskú župu.³⁵ V liste č. 41 zo 6. marca 1710 potom Berčéni z Košíc píše Rákocimu pri príležitosti udelenia šľachtického titulu.³⁶ Kolekcia korešpondencie grófa Berčéniho z Csatóryho publikácie obsahuje bezmála 50 listov, ktoré sú v súčasnosti predmetom prebiehajúceho výskumu.

Samozrejme, spracované sú aj ďalšie listy Berčéniho, ktoré vyšli v Budapešti v roku 1868 a monitorujú jeho osobnú korešpondenciu do Šándorom Karólyim,³⁷ ako korešpondencia Berčéniho s Františkom II. Rákocim, ktorá vyšla v Budapešti v rokoch 1875 – 1879.³⁸

a editorom oboch diel bol Kálmán Thály. Práve spomínané diela poslúžili aj ako pramenné dokumenty autorom Biografického lexikónu Slovenska (zv. I) pre tvorbu Berčéniho biografického hesla. Kálmán Thály sa však zaslúžil aj o spracovanie veľkej časti Rákociho korešpondencie. Thály v rámci výskumu Rákociho archívu na Červenom Kameni natrafil na veľké množstvo listov o vojenskej operácii kurucov v Liptove počas augusta 1709. Zozbieral ich a 14 z nich uverejnil vo svojom článku *Kurucká výprava v Liptove* v ročenke 1908 Történelmi Tár. Okrem tejto publikácie v spomínanej zbierke a z odkazov Thályho, ktoré sa dostali do Maďarského národného múzea existuje ešte niekoľko listov, ktoré Thály nevyužil, a ktoré neskôr spracoval a publikoval podplukovník Arpád Markó, ktorý svoje poznatky neskôr predstavil na zasadnutí II. triedy Maďarskej akadémie vied dňa 8. apríla 1935.³⁹

V uvedenej korešpondencii sa zachovalo aj niekoľko listov, ktoré Rákoci písal grófovi Berčénimu. Zaujímavý je, v kontexte povstaleckých ťažení, list, ktorý v júni 1709 píše

³⁴ CSATÁRY, György. Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében. Ungvár: Kárpátaljai Kulturális Szövetség, 2004. 160 s.

³⁵ Ref. 34.

³⁶ Ref. 34.

³⁷ THALY, Kálmán. Bercsényi Miklós levelei Károlyi Sándorhoz. Budapest, 1868.

³⁸ THALY, Kálmán. Bercsényi Miklós levelei Rákoczi fejedelemhez. 1 – 4. Budapest, 1875-1879.

³⁹ MARKÓ, Arpád. Liptovská výprava kurucov august 1709. Rozpravy z oblasti vied nariadenia II. triedy Maďarskej vedeckej akadémie. In: *Bitka pri Vavrišove 1709: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie pri príležitosti 300. výročia bitky pri Vavrišove*. Obec Vavrišovo, 2009, s. 34, 38. ISBN 978-80-970198-9-1

Berčénimu zo Szerencsa, kde o. i. nachádzame prvé stopy a zároveň jeho základnú myšlienku na letnú výpravu do Liptova: „*Odchod Dánov sa spomína vo všetkých možných správach ,s tým, že kráľ ich vysielal na službu pre cisára, a prikázal im odchod do Saxónie, lebo miesto nich sem nepríde žiadne iné vojsko: pretože viedenský dvor uveril, že na ofenzívu bude stačiť... Vzhľadom na to veci považujeme za nasledovné: uznávam, že mením svoj predchádzajúci názor na jednoduchú defenziu a pripúšťam možnosť ofenzívy, o to viac, pretože som odhalil slabosť nepriateľa pri Váhu...“*.⁴⁰

Korešpondencia Berčénimu s Rákocim pred vypuknutím výpravy kurucov do Liptova v auguste 1709 pokračuje. Berčéni bol Rákocim poverený nájsť na spomínanú liptovskú výpravu vhodného veliteľa. Z dôvodu umiestnenia jednotiek a pomerov velenia, touto úlohou bol napokon nútený poveriť svojho švagra - generálneho poručíka grófa Mihálya Csákyho. Berčéni dobre poznal Csákyho a dobre teda vedel, že jeho veliteľské schopnosti nesľubujú veľa. Csáky sa stal generálom v Rákociho oddieli, hoci predtým nebol vojakom. Vďaka svojmu charakteru bol ľahko ovplyvniteľný, okrem toho musel aj šetriť svoje chabé zdravie. Berčéni preto chcel umiestniť pod Csákyho takých podveliteľov, ktorí by mu mohli poskytnúť správne a rázne rady, a keď bude potrebné, bude velenie držať pevne pod kontrolou namiesto neho.⁴¹ Vo svojich listoch Rákocimu, Berčéni v tomto období opakovane vyjadruje svoje úvahy, ktoré odrážajú o. i. jeho záľubu v slovných hrách

a odhaľujú však i jeho duchaplný a vtipný spôsob písania: „*Môj žiaľ je hlboký najmä preto, že ani Pál András ani Gyurki veľa toho nenarobia! Jednému sa nechce nič, druhý zas neopáči nič; jeden vopred nevidí nič, druhý iba bič, jeden s druhým nevidia a druhý nepozrie. Daniel (Esterházy) ležmo vidí všetko, ide ako leží a keď sa pohne, tak si ľahne. Vymenil by som ich všetkých, ak by bolo s kým; existujú brigádnic: eccho dicit: zlí! Prečo? Lebo si o sebe veľa myslia; a teda, ak sa vám páči, mohol by som s nimi dokázať viac, ako s ostatnými, minus onus portarem. Urbana Czellera by som vyslal do Liptova, Csáki ab ante etc. Csajágiho nad Zvolen do hôr, pretože mám strach z maličkostí veľkých ľudí.*“⁴²

Vzťah Csákyho k Berčénimu do istej miery predznamenáva zase ich vzájomná korešpondencia, kedy napríklad v druhom hlásení zo 6. augusta 1709 Berčénimu oslovuje ako

„*Urodzený hlavný Generál Uhorska a Locumtenens Môj veľkomožný Pane!*“⁴³

a podpisuje sa ako „*Váš pokorný a poslušný sluha gróf Mihály Csáky, v. r.*“⁴⁴ V stanovenom kontexte posledného zo stavovských protihabsburských povstaní, vedenom Františkom II.

⁴⁰ Ref. 39, s. 34.

⁴¹ Ref. 39, s. 40.

⁴² Ref. 39, s. 40.

⁴³ Ref. 39 s. 68.

⁴⁴ Ref. 39, s. 68.

Rákocim, je vhodné poznamenať, že Rákoci spočiatku bojujúcim poddaným sľuboval oslobodenie od daní a poddanských povinností, šľachta však postupne aj tieto dočasné slobody zrušila. Slovensko sa tak opäť stalo hlavným bojovým poľom. A tak v posledných rokoch povstania si u Rákoci len márne lámal hlavu, čo dokazuje aj zachovaný list svojmu hlavnému generálovi Berčénimu, ktorému píše: „*Kým a akým spôsobom dali by sa Slováci rozkričať? To neviem, ale ak by to bolo možné, bolo by to veľmi dobre.*“⁴⁵ V tom čase už však nielen slovenský, ale ani ukrajinský a maďarský ľud nebol ochotný prelievať krv za „zlaté slobody“ svojich feudálnych pánov.⁴⁶

Uvedený výskum korešpondencie Františka II. Rákociho, ako aj grófa Berčéniho, naďalej pokračuje ako jeden z čiastkových výskumov v rámci projektu APVV nazvaného *Intelektuálne dedičstvo a vedecká komunikácia 1500 – 1800 so slovenskými vzťahmi ako súčasť európskej histórie a identity* a výsledky budú priebežne publikované.

Zoznam bibliografických odkazov

Biografický lexikón Slovenska. I. A-B. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002. ISBN 80-89023-16-9. 638 s.

CSATÁRY, György. *Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében*. Ungvár: Kárpátaljai Kulturális Szövetség, 2004. 160 s.

DRÁB, Ladislav. Povstanie Františka II. Rákociho vo svetle numizmatiky. In: *Bitka pri Vavrišove 1709. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie pri príležitosti 300. výročia bitky pri Vavrišove*. Obec Vavrišovo, 2009. ISBN 978-80-970198-9-1. 108 s. s. 85.

Hornoliptovský kurucký regiment. Mercurius Veridicus ex Hungaria. In: *Kuruci.sk*. [online]. 13. 2. 2009 [cit. 03.01.2019]. Dostupné na internete: <http://www.kuruci.sk/page.php?pageid=33>

KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska*. Praha: Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-268-5. 401 s.

MARKÓ, Arpád. Liptovská výprava kurucov august 1709. Rozpravy z oblasti vied nariadenia II. triedy Maďarskej vedeckej akadémie. Redigoval Dr. Erno Finánczy. In: *Bitka pri Vavrišove 1709. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie pri príležitosti 300. výročia bitky pri Vavrišove*. Obec Vavrišovo, 2009. ISBN 978-80-970198-9-1. 108 s. MÉSZÁROS, K. Kuruckí vojvodcovia v trenčianskej bitke. In: *Neďaleko od Trenčína*.

Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej. Trenčianska Turná – Bratislava: Vojenský historický ústav, 2008. ISBN 978-80-969375-4-7. 253 s.

MRVA, Ivan. Protihabsburské povstania a emancipácia národností Uhorska. In:

⁴⁵ Ref. 7, s. 384.

⁴⁶ Ref. 7, s. 363, 384.

Protihabsburské stavovské povstania a ich vplyv na vývoj pohraničných regiónov Slovenska a Maďarska v 17. storočí. Habsburg-ellenes rendi felkelések és ezek hatása Szlovákia és Magyarország határmenti térségének fejlődésére a 17. században. Prešov: UNIVERSUM, 2008. ISBN 978-80-89046-50-8. 166 s.

PACH P. *Boje proti Habsburgovcom za nezávislosť v XVII. storočí Kapitoly z Uhorských dejín*. Bratislava, 1952.

SEGEŠ, Vladimír. Už mladé roky Františka II. Rákociho boli dobrodružné. In: *Historická revue.com*. [online]. 22. 9. 2018 [cit. 03.01.2019]. Dostupné na internete:

http://www.historickarevue.com/clanok/mlade_roky_kniezata

Slovenský biografický slovník. V. R – Š. Martin: Matica slovenská, 1992. ISBN 80-7090-216-7. 560 s. 28, 29.

ŠKVARNA, Dušan a kol. *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997. ISBN 80-08-02478-X. 357 s.

ŠUTAJ, Štefan. *Protihabsburské stavovské povstania a ich vplyv na vývoj pohraničných regiónov Slovenska a Maďarska v 17. storočí. Habsburg-ellenes rendi felkelések és ezek hatása Szlovákia és Magyarország határmenti térségének fejlődésére a 17. században*. Prešov: UNIVERSUM, 2008. ISBN 978-80-89046-50-8. 166 s.

TIBENSKÝ, Ján. *Slovensko. Dejiny I. 2.* doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Obzor, 1978. 1012 s.

ULIČNÝ, Ferdinand. Liptov začiatkom 18. storočia. In: *Bitka pri Vavrišove 1709. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie pri príležitosti 300. výročia bitky pri Vavrišove*. Obec Vavrišovo, 2009. ISBN 978-80-970198-9-1. 108 s.

WIKIPÉDIA, Slobodná encyklopédia. *František II. Rákoci*. In: *Wikipedia.org*. [online]. 13. 9. 2018 [cit. 03.01.2019]. Dostupné na internete:

https://sk.wikipedia.org/wiki/František_II._Rákoci